

Рајка ГЛУШИЦА*

СТИЛСКИ МЕХАНИЗАМ ГРОТЕСКЕ И ЛЕКСИКОСТИЛЕМИ У БУЛАТОВИЋЕВОМ РОМАНУ *ХЕРОЈ НА МАГАРЦУ*

Апстракт: У овом раду се анализирају неки од стилских поступака Миодрага Булатовића у роману *Херој на магарцу*. Најприје се говори о функционисању стилског механизма гротеске или поступку извртања у супротност уобичајеног реда ствари и етаблираних вриједности у неком културном моделу у овом случају црногорском херојском у којем је слобода примарни циљ и смисао постојања, а чојство и јунаштво централне етичке категорије. Аксиолошки систем успостављен у наративној збиљи Булатовићевог романа заснива се на негацији вриједности из примарног културног модела тако слобода, рат, јунак, слава, бог, божје слуге, жене добијају нова значења која су у потпуној супротности са традиционалним црногорским вриједностима и схватањима тих појмова. У раду се анализирају и неки лексикостилеми: прије свега опсцена лексика, вулгаризми, затим погрдне ријечи и псовке који функционишу као експресивна и стилски обиљежена лексика. Анализира се емотивно-експресивна лексика; хипокористици и пејоративи, затим и дијалектизми, италијанизми и турцизми, који представљају важно средство у карактеризацији ликова.

Кључне ријечи: *іројіеска, лексикостілеми: ойсцене ріјечи, вуліаризми, інвектііви, йсовке, хійокористііици, йејоратііви, дијалектііизми, іііалијаніізми, йіурціізми*

1. Већ са својом првом књигом, збирком приповједака *Ђаволи долазе* (Нолит, 1955) Миодраг Булатовић изазива пометњу књижевне критике и читалаца из разлога што његово дјело одудара од онога што је до тада писано на јужнословенском простору, а посебно од доминирајуће књижевне поетике која је у то вријеме била на цијени књижевних критичара, па оно дјелује субверзивно и превратнички. У црногорску и јужнословенску литературу Булатовић је увео мрачне и демонске силе, апокалиптичну слику свијета, хуморну и гротескну визију традиције, идеологије, религије, етике. Он руши табуе, разара етаблиране вриједносне

* Редовни професор на Филозофском факултету у Никшићу

парадигме, чиме је раздрмао учмало соцреалистичко друштво педесетих и шездесетих година прошлога вијека. Интересовање за његово дјело у иностранству¹ и у некадашњој Југославији, било да је оно оспоравано или афирмисано, дало је бројне текстове о његовој поетици али до сада код нас само једну књигу² и једну објављену докторску дисертацију³. Колико нам је познато још увијек нема лингвостилистичких истраживања Булатовићевих текстова иако је његово дјело по језичкостилским карактеристикама веома специфично и интересантно тако да заслужује једно озбиљно и систематично лингвостилистичко и лингвокултуролошко истраживање које би као резултат дало књигу или књиге монографског карактера⁴. Научни скуп о стваралаштву Миодрага Булатовића у организацију ЦАНУ прилика је да се афирмише, поред осталих и лингвостилистички приступ Булатовићевом дјелу и да се отварањем нових перспектива истраживања добије комплекснија и потпунија слика његовог опуса. Програмом скупа предвиђена су четири реферата о језику и стилу нашег писца који ће понудити другачији приступ Булатовићевом дјелу и који ће окончати период потпуног одсуства радова ове врсте.

2. У роману *Херој на мајарцу* карикатуром, иронијом, пародијом, хумором, первертирањем и извртањем свега писац ствара сатиричну, гротескну и порнографску визија свијета, *ствара живој луђи од најојојније машице* (234)⁵. У наративној збиљи романа егзистирају три модела културе: црногорски, муслимански и италијански. Ругајући се свему, и не штедећи ништа, Булатовић разграђује сва три културна модела и устаљене системе вриједности у њима, нарочито херојски модел свијета и

¹ Миодраг Булатовић је дио живота провео у иностранству у Паризу и Њемачкој, тамо су се појавила и прва издања романа *Херој на мајарцу* и *Рајн је био дољи* у великим тиражима. Његово дјело је изазвало велико интересовање и преведено је на више од двадесет језика.

² Петар Пијановић, *Поетика јројеске*, Будућност, Нови Сад, 2001.

³ Лидија Томић, *Јројескни свијет Миодрага Булатовића*, Јасен, Никшић 2005.

⁴ На Филозофском факултету у Никшићу ради се магистарски рад у којем ће се вршити лингвостилистичка анализа романа *Црвени њеша леји љрема небу* и *Херој на мајарцу*.

⁵ У раду смо користили Ободово издање романа *Херој на мајарцу* из едиције „Роман у Црној Гори” из 1994. године. Овај роман има више верзија, од прве појаве у часопису *Савременик* па до коначног облика у „Сабраним делима Миодрага Булатовића” из 1986. Верзија у овом Цетињском издању идентична је оној посљедњој из „Сабраних дела”. Ексерпирану грађу биљежићемо само бројем странице са које је примјер узет.

мишљења обликован у традиционалном црногорском друштву. Етичке вриједности у црногорском социокултурном коду везују се за херојско и јуначко, чојско, племенито, за слободарство, несебичност, жртвовање, самилост, праштање. У роману су укинута поменута вриједности и успостављен аксиолошки систем у којем владају њима потпуно супротне, антонимичне категорије и односи. Све је инветовано, изокренуто.

Гротеска, по дефиницији карикатурално-фантастична и искривљена слика стварности која не изазива комична већ застрашујућа осјећања⁶, јесте стилски механизам који писац користи да изврше ствари, ремети уобичајене и устаљене односе и успоставља нове до тада немогуће. Релативовање и деконструкција традиционалних вриједности и система у роману *Херој на мајарицу* или *Време срама*, како га је насловио мајор Педуто, фиктивни аутор романа, најрадикалније је у разарању црногорског херојског модела културе. У овом раду размотрићемо поступак декомпоновања традиционалног аксиолошког система и херојског мита и то: 1) кроз успостављање порнократије у роману; 2) кроз лик антијунака Грубана Малића; 3) кроз девастацију религијских парадигми и 4) кроз разграђивање патријархалног и патетичног схватања и виђења црногорске жене.

2. 1. У традиционалном црногорском културном моделу тјелесно и чулно је потиснуто, то је нешто о чему се не говори, табу, док у Булатовићевом роману тјелесно и чулно постаје *извиђано и његовано и његовано*⁷. Свеprisутно сексуално општење представља карикатуру патријархалног модела културе у којем је секс забрањена, недостојна и срамотна тема. Порнократија, доба највеће покварености, блуда и скаредности влада хронотопом романа. Исказом *Нек буде блуд* (57) означава се стварање новог модела свијета и новог семантичког система потпуно другачијег од оног који је настао, по форми сличним али семантички антонимичним, исказом *Нека буде свјетлост*⁸ из Књиге постања, којим према библијском миту почиње божје стварање свијета.

Порнографија се ставља у исти семантички низ са слободом, чиме се директно разара централна категорија у црногорском херојском моделу културе. Слобода је примарни циљ и смисао постојања, у црногорском аксиолошком систему сам врх, нешто што је вриједно жртве и самог жи-

⁶ Речник књижевних термина, Нолит, Београд 1985, стр. 229–230.

⁷ Татјана Бечановић, *Наратолошки и његови описи*, стр. 14.

⁸ Библија, *Сјари завјет*, Прва књига Мојсијева, Издање британског и иностраног библијског друштва, Београд 1975, стр. 1.

вота. Тим поступком је у роману успостављен нови антихеројски систем који функционише као потпуна негација традиционалног херојског модела културе. Са тачке гледишта пишчевог двојника, мајора Педута порнографија је сурогат слободе, *или само слобода и њо њошћуна* (184). Концепт слободе у новом вриједносном систему успостављеном у роману потпуно је разграђен и поништен, нарочито у италијанском културном моделу чији представници другачије перципирају тај појам, тако се италијански војник у писму жени коју вара, чуди црногорском народу којему је до слободе *колико до хлеба и сунца, шћо не разумем, ја који сам своју слободу њоклолио њеби* (158). Од највеће вриједности из примарног модела културе стижемо до њеног антипода у другостепеном моделативном систему успостављеним у роману *Народи којима доносимо наш облик слободе зајамшћиће нас њо јавним кућама, сврајшћишћима, борделима најниже вршће, њо њонореји, сћидним вашима и сифилису* (67). У тексту романа налазимо уобичајене, типизирание вербалне исказе – надахнуте позиве у борбу, али не за вјеру и слободу „за крст часни и слободу златну”, већ за њихове супротности – богохуљење и порнографију: *Само најред, до њошћуне бласфемеје и њорнографје, до њодеде* (294).

Мајор Педута, пишчев двојник, више пута у исти семантички низ доводи рат, славу и порнографију, тврдећи *да су рајш, слава и њорнографја једно истћо* (344); *У сћвари, њо је једно истћо, и мени је веома жао шћо њосћоје њри речи за један њојам. За њојам – срама!* (241). Још једно разарање и первертирање елемената херојског система вриједности: рата и славе који се изједначавају са порнографијом и срамом. Рат и борба су један од кључних хронотопа у том систему јер дају прилику за истицање по јунаштву и чојству које се цијене као највише моралне вриједности. Рат генерира хероје, стога се уздиже на ниво култа и отуда Његошеви стихови у императивној форми *нека буде борба њиресћана*⁹. Шта генерира порнографски рат и шта остаје да се памти након њега? Бестиђе, бешчашће, безвјерје, срамота, зло и антихероји. *Зло би било мање, или би било забораљено, да није било мојих зајиса о Долини оскрнављених цркава, икона, њравославних јеванђеља. Овако нема заборава, ње зло остћаје са сведоком. И ојросћишће ми шћо сам на једно месћо сакујшћо њолико бола и беде, шћо сам се њако дућо и сћрасно бавио људском несрећом* (354). Генерал Беста саопштава вијест о капитулацији Италије ријечима *Рајш смо изјудили на милићарисћичком, али смо ња у њошћуносћи добили на – сексуалном њлану* (343), тако је капитулација, пропаст коју су пот-

⁹ Видјети о томе Татјана Бечановић, *Нарайшолошки и њошћички ојледи*, стр. 16.

писали италијански *неустрашиви команданти* према оцјени генерала чији је животни циљ не да добије рат, већ да *поједе фицу* (18) – само дјелимично пораз.

Стални ратови и борба за слободу обликовали су херојски модел егзистенције и културе у Црној Гори. Ако је рат порнографија, *ирљави инстинкти и својшћу срам*, могућност да неко постане јунак и човјек укинута је, што практично значи и укидање херојског система вриједности.

Слава је нешто што је у црногорском херојском моделу културе веома важно, то је награда за учињену жртву. Иде уз јунаштво и проноси се најчешће епском пјесмом уз гусле, пјесма остаје и након смрти и свједочи о нечијим херојским подвизима. Херој се и постаје ради славе и пјесме која обезбјеђује бесмртност¹⁰. Какве пјесме се пјевају у културном моделу успостављеном у роману и шта може да пјева Аугусто Наполитано, *певач њорнограф* у бесмисленом *њорнографском рају* осим ласцивну, скаредну и наказну која није знала за меру и свршења (69). Слава подразумијева бесмртност, памћење по узвишеним дјелима и подвизима који дјелују као примјери на које се треба угледати. У културном моделу створеном у роману слава је циљ сам за себе, важно је оставити траг, али не и какав: *Војско моја, важно је бити зајамћен, а како – то ирејустимо историји и књијама* (343).

Награде и одличја се добијају за јуначка дјела и заслуге у рату, међутим, у порнографском рату Миодрага Булатовића одликовања и награде се добијају за потпуно другачија дјела: за разврат и потказивање *Барбајало је предложен за одликовање њосле изјаве да се неће враћати на Сицилију док у ослобођеним крајевима не оснује мању италијанску колонију* (196). Дакле, ратне заслуге се мјере по сексуалним активностима и броју „копилади” које војници оставе иза себе у „ослобођеним” крајевима. Мустафа Агић „шпијун над шпијунима”, коме је од прислушкивања десно уво увећано и све више расте јер Агић *све оданије уходи*, добио је више медаља чак и од италијанског генерала, па и *Medagliu d' Oro, највеће италијанско одликовање свих времена* (209).

Систем вриједности је изокренут. На врху љествице су особине из семантичког поља секса и потенције или све оно што је у херојском моделу културе на дну. Представници италијанског културног модела ко-

¹⁰ Његошеви стихови то потврђују: *Покољење за њјесну створено / виле ће се ирадити у вјекове / да вам вјенце достојне сайлетиу / ваш ће иримјер учини њјевача / како иреба с бесмртношћу здорити!* (2336–2340. стих Г. вијенца) или *мријети неће док свијеша ираје* (1047. стих Г. вијенца) или *Јунацима бої ће учинити / сјомен души и ирекаду иробу* (1061. и 1062. стих Г. вијенца).

ји су по црногорској земљи *йосејали йолико латинскої зла, ружних речи, вайре и сифилиса* имају инвертован аксиолошки систем у односу на херојски, црногорски: *Живео Бенийо, Мусолини, Дуче, йрви мудроња и најдољи једач Ајенинскої йолуосйрва* (8) *Госйодо, мушкараца који има коњски, мушкараца коме таће йројоревају йамо иде држи јајца, Талијани ниийи су досад ниийи ће икад касйрирайи* (136) или *Мушкарац ком таће йројоревају, сваки мушкарац с цаззом до колена, макар био из саме Коминйерне, нашим законом ће биийи заийићен* (185). Експлицитно исказују презир према вриједностима херојског модела културе: *С овим лудим Црнојорцима се не излази лако на крај! С дивљацима је увек йешко... Сйолећима, кажу, таје кулий храбростийи. Као да од йоја неийио имају! Засмејавају светй!* (13).

2. 2. Деконпоновање херојског модела свијета одвија се и кроз лик „јунака” романа Грубана Малића који је гротескна креација црногорског хомо херојуса. Малић *револуционар и йродавац йорнојрафских сличица и йрезервайива* је антијунак у сваком погледу: физички, интелектуално, духовно и морално. Поријекло му је непознато, име Грубан са прозирном мотивацијом¹¹, одабрао је поп Вукић новорођенчету остављеном на градском тргу вјероватно од неке пољске циркуске дружине, презиме Малић пророчански је дао опет поп Вукић Грубану који ће бити ситан, мален, свега метар и шездесет, мршав, рамена уских, главе птичје са кукастим црногорским носом, крупним и тужним очима човјека који је *йаийио и йре нејо шйио се родио* (28). Црногорски јунаци не изгледају тако, они су из јуначких и добрих кућа, из бројних и јаких племена. Малић је *сйрашни Црнојорац исйод циркуске йољске шайре* (39) „копиле”, нико и ништа и *даш зайио шйио је нико и ниийиа, шйио је анониман хоће све* (224). Иронично и хуморно звуче Машанове ријечи кад дозволи заробљеном Малићу да на магарца „укрка” у Бијело Поље *Јаши, кућићу и оцаковићу, јаши као шйио су вазда йвоју јахали! Јаши мајоре, само не задорави, айи је нейоћкован, није за дињик...* (340). Малић је кућић, оцаковић и мајор исто као што је магарац – ат, какав јунак такав и коњ, чак се у једном моменту у наративној збиљи романа Малић преображава у магарца. Он је антипод и гротескна инверзија револуционара, командана-

¹¹ О именима појединих ликова романа нешто ћемо рећи кад о њима будемо говорили. Имена су веома мотивисана, метафорична и стилски валентна те заслужују опширнију елаборацију. То важи и за имена представника италијанског културног модела, њиховим преводом добијамо додатне информације о карактеру лика који име носи: Кацодуро, Туриду Барбагало, Салваторе – Спаситељ, Брамбиле – пожудан, Алегрети, Беста, Педуто ...

та и јунака из романа о рату и револуцији. Умјесто психолошки мотиви-саног јунака имамо Малића који не умије рационално да оцијени своје могућности и поступке, нити ефекте које постиже. У прецјењивању свог значаја и постигнућа „велики” револуционар Малић (интересантна је антонимија између Малићеве перцепције самог себе и презимена) нема граница, мегаломански најављује: *Добићу дрући свјетски райи, усша-новийи љравду, једнакостй, љубав! Па како ћетйе ми онда кад слобода до-ђе, ѿоїледатйи у очи, ви који стйе шћели да ѿишатйе и серетйе у једном фа-шистйичком нужнику* (131).

Мајор Антонио Педутто у свом рукопису даје субјективно обојену слику свијета, брише разлике између реалности и фантастике и у нара-тивну збиљу романа са егзалтираношћу уводи као главног јунака Гру-бана Малића. Назива га витезом Лимске долине, кнезом, легендом и у складу са тим додаје му испред имена племићки знак Дон, а предлошко-генитивном конструкцијом од Бијелог Поља додатно му обезбјеђује пле-менито поријекло власника или владара одређене територије. Негаци-ја херојског и револуционарног модела свијета и мишљења изражена је најинтензивније кроз гротескни лик Грубана Малића, хероја на магар-цу, *човјека око коїа се окуїљао шљам* (29).

2. 3. Разграђивање и десакрализацију религијских појмова и норми прагићемо кроз гротексне ликова божјих слугу све три вјере и самог бо-га. Најприје поп Вук Вукић са апсурдним и карикатуралним именом. Вукић је пастир свог православног стада који, судећи по имену, своје „овчице” неће чувати него сатирати. Попа с вучјим именом и вука по-етским сликама писац је изједначио, тако видимо попа-вука *са јаїњећом ѿлећком у шайама* и са од закланог јагњета крвавом мантијом. Попово име и презиме је потпуно у складу са његовом нимало богоугодном већ вучјом и разбојничком природом, порочним и аморалним карактером којег Булатовић вјешто слика и разара представу слуге божјег.

Вук Вукић, їрдосија са драгом до ѿојаса, ѿорноїраф и ѿо животй оїасан коцкар у манїији (10); *Пої Вукић је, с јаїњећом ѿлећком у шайама, ѿоку-шавао да ѿева* (171)

Све снажније је їривијао на їруди јаїње, закљано, ѿако да му је низ манїији ѿекла крв (184); *Пої Вукић їриви к себи јаїњећу лудину, из вра-їа дљуну крв* (185); *Тежина револверчине, колаша, заденуїої за їроїоје-рејски ѿојас људичастйе доје, вукла је к земљи и ѿонору* (197); *Пої Вукић је безосјећајни разврайник и насилник, їукао је и ѿоїадију и љубавнице, Иако свешїено лице, ѿої је їремлаћивао као мачку* (103) *Здої Дане сам зауставио и ѿоїа Вукића да јој ѿомоїне. Није хїео. Називао је дрољом,*

ѿријерашицом, а виђен је на њој (174); *Сличан воњ шири и ѿој Вукић, воњ идеолоѿије, неѿријељивостѿи, сѿбраха* (214).

За моделовање лика православног попа писац бира аугментативе с пејоративним значењем који припадају ријечима субјективне оцјене и који спадају у емоционално експресивну лексику са изразитом стилском вриједношћу. Тако је поп Вукић: *ѿојина* (10), *ѿрдосија* (10), *људескара* (169), *рохави дуѿоња* (129) има *ѿрдушину*, *чукљевиѿе руке* (147) или че-шће, у складу са његовом анималном природом – *шаје* (171), а оглашава се риком *рикну ѿој* (169), урлањем *заурла ѿој* (109), јеком *јекну ѿој* (170), грувањем *Вукић је ѿрунуо* (33) кричањем *кричао је ѿој* (109). Кад говори поп *ѿоказује шкрдине* (169), *дерња се* и *дучи* (175), *лоче* (210) псује и вријеђа, користи вулгаризме и опсцену лексику, пјева скаредне пјесме што никако не приличи једном посреднику између бога и људи.

Поп Вукић мрзи припаднике исламске вјере како он каже *мухамеданску нечисѿи*, *шљам* и *олош* и у име *Хрисѿиа*, *Рима* и *Цеѿиња* говори о њиховом *исѿредљењу* и на овом и оном *свијеѿу* (88). Констерниран је комунизмом, толико да због њега не подноси ријечи које почињу сугласником к и од њих пада у несвијест. Ево како првославног попа кроз његову невољу са веларом к карактерише мајор Педуто: *Тврди да би црвене, ѿарѿизане он никад не каже комунистѿе, збоѿ суѿласника, живе размицао зубима*. (Опет се очитује његова звјерска, вучја природа.) *Вјерујем му, дивљак је ѿрави Балканац. Пио би им воде из вена, додаје, усѿежући се да каже крви. За њеѿа је коцка ѿравоуѿаоник, калуђерска камилавка – фес* (писац се руга поповој „оданости” вјери), *Коѿор му је Будва, кокошка ѿеѿао, све збоѿ суѿласника. Лоче за ѿројѿицу не дира. За ѿокерашким сѿолом оѿасан је ѿо живоѿи, ѿо чин. Он карѿе зове домине. Сѿбрах од иницијала. Обрезан му је сунећен, збоѿ суѿласника не смем рећи cazzo, ни курац, об-ре-зан, шѿо хришићане заѿадне варијанѿе, не смем рећи каѿолике, као и ѿравославце, шѿо све нас чуди и ѿоѿреса. Анђео, али балкански. Као да је сишао међу нас с ѿлаѿна једноѿ Каравађа. Оѿеѿ суѿласник!* (211). А да би попа уздрмао мајор Педуто изговара читав низ ријечи, нимало бесмислен, са почетним к, као неку магијску формулу или мантру: *кошуља, Краључин клозетѿ који колевка комунизма, Колашин у коме каѿикад казниѿи коѿилад која кмече, комунизам умесѿо кайиѿиѿализма и круне, колачи које ће ѿојесѿи ко зна ко* (184). И поред одвратно-сти према сугласнику к, за себе, шпијуна Агића и хоѿу Мердана, православног попа Вукић тврди да су они, а не жељно очекивини црнокошуљаши – Казнена експедиѿија која ће спасити Бијело Поље од пада. Дакле,

све је изобличено и гротескно, три негативца „спасавају” град од слободе коју виде као пад.

2. 3. 1. Слуга божји исламске вјере, такође, носи симболично име, хоџа Мухамед Мухица Мердановић, у тексту најчешће *хоџица Мердан*. Поред светог пророковог имена и деминутивног надимка Мухица – мала муха, симбола хоџине слабости и немоћи, стоји презиме које у преводу значи измет што је на семантичком нивоу врло прегнантна комбинација. Систем вредновања у наративној збиљи намећу избор вербалних јединица. За моделовања лика хоџе користе се деминутиви који припадају лексици субјективне оцјене и који означавају нешто умањено, али у случају хоџе не и хипокористично, како је иначе уобичајено, већ пејоративно. Хоџа је танак, слаб, мали и физички и морално, *џранчица од човека* (10) и у складу са другом двојцом божјих посланика око њега су смрад и крв: *Мердану се џркљан десни и неџца расџагају. Ваљда од молиџви од клањања. Какав ли му је џек желудац, џанкреас, жуч. Мерданова кожа, Мерданово срце све шџо Мердан има заудара на џлесан и рђу* (214). *Из Мерданових ноздрва, из њеџових ушних шкољки, из њеџових војничких цџџела свира смрад* (214); *корачао је хоџица Мердан, с џеџилом за клање у наручју* (183).

Оглашавање хоџино у сагласју је са његовим изгледом и карактером: *кмекну хоџица Мердан* (168), *зацвиле хоџица и сузе му оквасише крмељаве очи* (170), *заџреџџа хоџица Мердан* (169), *ваџио је хоџица Мердановић* (144), *рече хоџица шмркђући* (170) *Да ли од сређе, сџраха или ужаса, хоџица је џлакао* (170), *једва се усуди хоџица да зине* (169) Хоџа је кукавица, прототип полтрона, улизице и бескичмењака, *крмељавко и роџоња које мрзи хришћане колико и комунисте* (174). Дакле, и хоџица мрзи умјесто да шири љубав према сваком божјем створу: *Мене не занима шџа ће диџи са црноџорском кожом. Они су, џи Црноџорци, склони свему шџо не ваља, нарочџио неморалу, џолиџици и комунизму* (33). Мердан прихвати, додуше плачући, да се његовом сину, у ствари сину његове хануме и италијанског развратника Барбагала, поред имена Мухамед, које за хоџу представља аманет и императив, јер се тако звао и *дабовоџа даба дабо*, у знак привржености пророку Мухамеду, дода и, како хоџа каже *ђаурско, хришћанско, џо јестџ џарџизанско име* (230) – Спартако, као знак понизности, полтронства и пристајања на поништавање идентитета.

2. 3. 2. Трећи божји посленик католички фратар, војни свештеник са плеонастичким именом Падре што у преводу значи отац, нешто мање је присутан у наративној збиљи романа од друге двојице. Падре је *човечуљак нискоџ чела, шџуџих џлавих очију, дуџих руку* (168) *најревноснији*

йокрсиийиџел и йрексийиџел кої је римска црква икад имала (289) са крстом *од кило и йо* око врата, и мржњом према православцима јер су тврди *наклоњени сваком неморалу, йа и комунизму* (173). Католички духовник смрди исто као и његова сабраћа из других вјера. *Из Падреа дије као из нейране їузице* (Овим је Падре доведен у исту семантичку раван са хоџицом Мерданом) *Надимак 'Црево које се йуши, које мисли' није случајан. Падреу се зноје и кожа и уйроба, косйи. Биће каква ойака дубрежна, сйомачна болесйи* (214). Дакле, заједничка карактеристика божјих слугу све три вјероисповијести јесте смрад који шире око себе, тако смрад и вјера коју шире и проповиједају стоје у истој семантичкој равни.

И Падре је развратник и коцкар *Као да је он знао за којим је коцкарским сйолом, у ком је борделу, свешйеник дивизије Венециа* (82), покрститељ жена *који је на хиљаде од Адисиније и Грчке, Албаније и Црне Горе, йријуусйио к себи, а йиме йревео у римску веру* (286). Као и православни поп Вук Вукић и Падре је дехуманизован, анимално и звјерско у њему тражи крв, оглашава се лајањем. *Лајао је Падре... А свей мора бији наш наш наш! За мног за крсйом, за нашим крсйом – јуриш. Сйалимо све шйио живи на њихов начин! Пићемо неверничке крви умесйо вина* (286). Потенцирањем и понављањем присвојне замјенице *наш* и негирањем и поништавањем свега другог и другачијег Падре је достојан наследник идеја средњовјековне Инквизиције и клерофашиста. Уједно ово је поред смрада још једна заједничка особина божјих слугу – мржња према припадницима друге вјере и спремност на злочин, на истребљење оних који су другачији. У складу са својим убјеђењима Падре слободу сматра пролазном категоријом а оно што је стално, што је константа јесте мрак: *Једино је вечан мрак! Мрак мрак мрак!* (286). Вишеструком репетицијом лексеме *мрак* и њеним интонационим осамостаљивањем и издвајањем у посебну парцелисану реченицу постиже се нарочито истицање те лексеме ради стилског појачавања њеног значења и вјернијег приказивања Падревог начина говора и мишљења.

2. 3. 3. И сам бог – централни појам сваке религије, моделован је на принципу гротескног изобличавања. Иако се формално у роману поштује, досљедно се пише великим словом и Алах и Бог¹², бог је обезбожен, претворен у зло и инфантилно људко биће које не воли смијех већ

¹² И све друге ријечи писане великим словом су карикиране и исмијане, то су прије свега: Покрет, Свјетска револуција, Коминтерна и Петсто прва црногорска армија (називом ове војне формације писац исмијава црногорску мегаломанију и нарцисоидност) а онда и Командант, Прогрес, Препород, Црне кошуље, Казнена експедиција, Краљичина ћенифа или нужник, иначе, важан топос и метафора.

барут, динамит, тенкове камионе, пушке и митраљезе, воли ишрачке које моју да се расирсну и њочине зло и несрећу (278). Бог воли сузе њлач и јауке, и да човјек клечи њред њим, изљубљен и бесѡмоћан (278). И онда потпуна инверзија у односу на примарни модел културе у констатацији *Бої се доји човека. Бої је – кукавица* (278). Позната је чињеница да се човјек доји бога и да је тај страх у темељу сваке религије. *Наш Бої, ѡо јестї њихов Бої, доји се свеїа: људске среће, смеха и весела, радостїи и ѡбеге! Бої воли само ѡоразе! Бої воли да се нариче ѡред њим! Бої људским сузама, људском крвљу, умива лице, ѡере руке! Наш Бої је бесїиће, мрак, ѡорноѡрафија* (278). Оваквим бласфемичним низовима вербалних исказа и стављањем у исти семантички низ порнографије, мрака, бестића и бога писац је кроз исказе свог двојника Антониа Педута апсолутно и потпуно разградио веома моћан и утицајан религијски аксиолошки систем, и хришћански и исламски. За разлику од онога што је бог у свакој религији – више, свето биће у другостепеном моделативном систему¹³ романа бог је обезбожен, добио је обличје и одлике суровог човјека, нимало култивисаног: *Но наш војни Бої није марио ни за Библију, ни за јеванђеље, најмање за сина Исуса... Наш Бої је јео, ѡио и ѡреко рамена бацао костїи* (351), него крволочног и звјерског *Пољубио си Боїу руку, била је слана крвава дожанска* (351).

Пошто је бог свет и чист тако и слуге божје морају бити свети и чисти – духовно, морално, ментално и физички¹⁴. Слуге божје из романа *Херој на маїарцу* су потпуна супротност од онога што прописује Библија – прљави су у сваком погледу: смрде, развратни су, блудниче, нехумани су, порочни, коцкају, пију, пјевају скаредне пјесме, насилни су, мрзе друге народе и вјере и спремни су на злочин, баш као што ни њихов бог није чист и свет. Све монотеистичке религије заговарају противчулно, аскетско и асексуално понашање, стављају духовно изнад материјалног и тјелесног, а нагонне и страсти сматрају злом. Управо истицањем тјелесног, чулног, раскалашног, нагонског Булатовић, ругајући се, разара религијске кодове и норму која регулише понашање божјих слугу моделованих стилским механизмом гротеске.

2. 4. Разграђивачки однос евидентан је и према традиционалном виђењу патријархалне црногорске жене као поносне, храбре, достојанствене, разумне, часне, жене која чува дом и род, најчешће сама (муж је са

¹³ Термин Јурија Лотмана, *Структура уметничког ѡекста*, прев. Н. Петковић, Нолит Београд 1976.

¹⁴ Библија, *Нови завјетї, Прва саборна ѡсланица светїоїа аїосїола Пеїтра*, стр. 238–242.

другим браственицима остао на неком од сталних бојишта) тешким радом и одрицањем одржава породицу, подиже и васпитава дјецу у витешком духу, посвећујући живот породици и племену. У етнолошким и историјским документима Црногорка се приказује као жена која се од других истиче по духовним и моралним врједностима и особинама, одгојена у националној гордости, самопожртвовању и одрицању и као жена која носи тешко бреме патријархалног живота и начина мишљења, служећи мужу и дому. Писци XIX вијека, одушевљени борбом црногорског народа за слободу, његовим јунаштвом, чојством, витешском епиком, приказивали су црногорску жену у романтичарском свијетлу дивећи се њеној духовној и моралној снази, достојанству, части и оданости. Црногорке су узор-жене које своја лична осјећања претпостављају љубави према породици и домовини¹⁵.

У роману *Херој на мајарци* сви женски ликови су блуднице, развратнице проститутке или прељубнице и Црногорке и Муслиманке, Италијанке, Албанке, Далматинке, Гркиње... Потпуно одударење од архетипа црногорске жене из црногорског социокултурног кода представљају сви ликови жена Црногорки у роману, а нарочито удовице по селима код којих је потентни Грубан боравио док је тражио измишљену *Коминишерну и Пејсџојина* *џрву црногорску армију*. Све су црногорске удовице напустиле домове, дјецу и све своје дужности да би слиједећи своје полне нагоне пошле за Грубаном у неизвјесност и заробљеништво. Марија, Ана, Милуша и још тридесет седам удовица биле су спремне да прате антијунака Грубана Малића како саме кажу *до на крај свијетла*, носећи на рукама или у стомацима мале Грубане. Тјелесно и чулно је основни покретач њихових поступака, чиме су потиснути у други план одговорност према породици и дјечи, васпитање, традиција, рационалност, удовице слиједе само своје анималне инстинкте за задовољење сексуалне глади.

Упоредимо ли женске ликове из црногорске књижевности: сестру Батрићеву, Неду са Медуна из *Примјера чојсџива и јунашџива*, Даницу из *Балканске царнице* и друге, са Булатовићевим женским ликовима уочава се радикалан отклон од литерарне традиције и од архетипа патријархалне црногорске жене. Ниједну од особина које се приписују традиционалној Црногорки немају женски ликови из наративне збиље романа *Херој на мајарци*. Марика, Дана, Ана са Цетиња, Кики, безимена проститутка са подгоричким нагласком, све су развратнице и блуднице, Милена и Јек-

¹⁵ О томе видјети у књизи *Еџос Црногорке* Видака Вујичића.

на невјернице. Од ових епизодних ликова по важности се издваја лијепа Марика, прорачуната заводница и љубавница великог броја Италијана без које се *неће моћи најисајти историја другої свјетскої рати* (246). Она је италијанског војника љубавника Боку замијенила капларом Пјетром Портулом, њега поручником Николом Ривом, са капетаном Брамбиллом се вјерила, због пуковника Алегретија га оставила да би капитулацију дочекала са генералом Бестом. За њен карактер и амбициозност илустративан је исказ *Пуковнице, остављам те због генерала* (246) Након овако успјешне „каријере” од љубавнице окупаторских војника до љубавнице генерала, Марика се у новим околностима представља као највећи борац за Црну Гору и *пациријотиа, нумеро уно* (248), тврдећи да је блудничила по задатку Коминтерне.

Чак ни краљица Јелена није поштеђена, и о њој се говори кроз призму сексуалног, па је она прије свега *прва Црнојорка која је лејла са Италијаном* (96), *заштитница заљубљених и њијаних* (20) па тек онда *дична и пошћена Црнојорка* (7), краљица и мајка која је својим „рођацима” поклонила ћенифу или нужник са *девети главних и њеи њомоћних чуваца, са салоном брајсџива у средини* (230) и пчелињаком.

3. Не треба посебно истицати да су лингвостилистичка истраживања дјела Миодрага Булатовића на свим језичким нивоима пријеко потребна да би се у потпуности сагледао пиščев књижевнојезички израз и стил, тј. језичке јединице са гледишта њихове експресивне вриједности и естетске (поетске) функције. Свако књижевно дјело производи сопствени свијет и има свој посебан стил. Схватити стил некога дјела значи схватити обликујуће мапе тог свијета и њихову јединствену структуру. У овом раду обратићемо пажњу на неке лексикостилеме у роману *Херој на мајарицу*, тј. на лексеме које носе емоционално-експресивну и функционално-стилску маркираност.

Лексика је у Булатовићевом роману којом писац ствара свој первертирани, гротескни, порнографски свијет у сагласју са тим свијетом – шокантна и оригинална. Одабиром табуираног и проскрибованог лексичког материјала за грађење наративне збиље романа и погледа на свијет реализованог кроз управо такве ријечи, писац разара прохибитивну, забрањивачку норму према таквој лексици успостављену у примарном социокултурном коду и у литерарној традицији у којима је она друштвено неприхватљива и непримјерена. Порнографска збиља романа захтијева управо такву лексику. Саме лексеме порнографија, порнограф и порнографски веома су фреквентне, јављају се више од шездесет пута. Пор-

нографске су: *сличице, роба, мајтеријал, сласџи, чуда, разлози, маиџија, брада, војник, друџи свјеџиски раџи, народ* (италијански), *бугуђносџи*, порнографија је бог, рат, слава и слобода, а порнографи су: фиктивни писац романа Антонио Педуто, херој на магарцу Грубан Малић, православни поп Вук Вукић и Аугусто Наполитано који својим скаредним и ласцивним пјесмама, попут Јамбе¹⁶, развеселава изгубљене војнике.

Богати инвентар језичких средстава који спадају у категорије опцене лексике, вулгаризама, погрдних ријечи и израза – инвектива и псовки, чине најупечатљивији дио лексикостилема у испитиваном роману. Сматрамо да је Булатовићево дјело по богатству, творачкој креативности и стилској маркираности коју носи оваква лексика одличан извор примјера за изучавање овог лексичког слоја не само у књижевноумјетничком функционалном стилу. Неки облици и изрази које региструјемо у његовим текстовима не могу се наћи у рјечницима жаргона или рјечницима опцене лексике, тако да се Булатовићево дјело препоручује проучаваоцима оваквог језичког материјала као оригинални и богати извор грађе.

3. 1. Опсцена лексика¹⁷ чије семантичко поље обухвата ријечи формално или садржински повезане са сексуалним или екскреционим пробавним активностима и органима који у њима учествују, а да при том нијесу еуфемизми. Опцене ријечи су карактеристични показатељи дискурса друштвене маргине, док њихова употреба има истовремено идентификацијску и експресивну функцију. У роману су у честој употреби све лексеме које чине основни фонд¹⁸ опсцених ријечи, с тим што су фреквентније лексеме из семантичког поља сексуалности у односу на

¹⁶ У грчкој митологији Јамба је кћерка краља Келеја и Елеусине која је пјевањем развратних и раскалашних пјесама покушала да утјешу тужну Деметру чију је кћерку Кору отео Хад, Роберт Гревс, *Грчки митови*, Нолит, Београд 1969. И

¹⁷ Постоје различите интерпретације етимологије придјева *ојсцен*, по једној он дословно означава оно што је иза сцене, оно што се не смије показивати, Д. Шипка, *Ојсцене речи*, стр. 18.

¹⁸ Проучаваоци језика су на неки начин, из моралних и нормативних разлога, били спречавани да се даве овим табуираним језичким материјалом, чије примјере употребе, и када су били предмет истраживачке опсервације није било умјесно наводити. Вријеме се донекле промијенило и таква лексика је све више предмет интересовања језичких стручњака. О томе и о биљежењу такве лексике у рјечницима видјети још у С Ристић, *Дискурс џсовки у срџском језику*, стр. 195–213. У монографији о опсценој лексици Данко Шипка на основу више фактора издваја у основни фонд опсцених ријечи сљедеће лексеме: *кураи, мудо, џичка/џизда, сиса, јебаџи, дркаџи, џовно, џуз/џузица, шуџак, сраџи, џишаџи*, Д. Шипка, стр. 26.

оне које се односе на пробавне и физиолошке процесе. Лексеме из основног фонда творбено су и семантички продуктивне тако да је створен велики број твореница и богати синонимски низови за одређене појмове и активности.

Веома је фреквентна употреба назива за мушки и женски полни орган и сексуалну радњу и у табуизираним и у еуфемистичким облицима. Процес еуфемизације са становишта комуникације посматра се као једна од говорних стратегија, при чему се избјегавањем неугодних термина олакшава социјални дискурс. Са становишта стилистике еуфемизација је једна од реторичких фигура. Еуфемизам је у уској вези са концептом образа јер је његова функција да избјегавањем друштвено неприхватљивог израза потврди или сачува нечији образ. Булатовић у својој прози не посеже за еуфемизмима да би направио друштвено прихватљив и прикладан исказ, нити да би некоме чувао образ, него да би кроз поступак еуфемизације показао сву творачку и експресивну снагу свог језичког израза и направио читаве синонимске низове за ријечи које чине основни фонд опцене лексике. Синонимски низови за опцену лексику настали су различитим стратегијама еуфемизације: узимањем лексема из латинског и италијанског језика, семантичком деривацијом: семантичко проширивање и семантички помаци, парафразама, перифразама, метафорама, метонијимама, хипокористицима, деминутивима и другим стилским поступцима. Тако поред честог табуизираним термина за мушки полни орган можемо регистровати читаве низове синонима: *cazzo* (154), *cazzone* (349), *galletto* (100), *џолни ѝрибор* (29), *мушка сѝвар* (115), *џенисна жила* (343), *сѝоловило* (29), *уд* (111), *џеџао* (198), *џеџић* (100), *живоџ* (84), *џиџон* (329), *џиџон с кайуљачом* (329), *ларвица са кайуљачом* (30), *џечурка* (197), *моџка* (101), *џиџка* (213), *џиџанџла* (101), *киџа* (30), *меџак* (246), *роџ* (188), *жарач* (148), *чеџ* (328), *вреџено* (262), *банана* (92), *клаџно* (9), *сџрава* (12), *жила* (29), *џрибор* (29), *оџрема*, *џиџев брџскоџ џоџиџа* (241), *курчекаџа* (261), *меџак* (349), *Марио* (158), *џруџић* (158), *мачор* (258), *заморче*, *морско џрасе* (262). За женски полни орган поред два табуизирана назива користе се још: *џиџа* (18), *вулва* (329), *џонор* (343), *сџидница* (140), *руџа* (328), *јама* (330), *доџа јама* (326) *џроџеџ* (324), *мачка*, *жаџиџа* (245), *вруџак*, *расџуклина* (92, 105), *џизџна аџарџура* (63) *расџолуџена космаџа бресква* (195), *џиџиџа* (158), *џрна звезда* (140), *џрно сунце* (148), *јеџина* (332), *руџа* (139), *крџно* (78), *бусен* (325), *шкољка* (285), *кречаниџа* (212), *извор* (85), *џрва класа* (76)... Како видимо из примјера, најчешћи поступак еуфемизације су метафорска семантичка проширивања којима се граде метафорске асоцијације према се-

му облика (*мојка, шийка, њечурка, њишон, руја, јама, шкољка...*), према сему функције (*чей, жарач*) и сл.

За глаголску именицу и глагол којима се означава сексуална радња у роману региструјемо богат синонимски низ: *срамне радње* (32), *коитус* (32), *вођење љубави* (57), *јолни акти* (32), *јед* (77), *јахање* (100), *јловидба* (105), *ојшијење* (32); *свирнути* (76), *сасути* (76), *сјрцајти* (253, 326), *мејтајти* (76), *мејнути* (23), *сјавити* (101), *јровалијти* (77), *ућерајти* (251), *надијајти* (77, 188, 330), *насадити* (104), *најтаћи* (104, 178), *најшицајти* (28, 160), *најунити* (326), *јурајти* (84), *јорједовајти* (99, 150), *лећи* (96), *сликајти* (85), *задијти* (349), *умочити* (344), *ударити* (344), *закркајти* (261), *ућеривајти* (121), *ућерајти* (251), *душити* (195), *орајти* (121), *сврдлајти* (188), *јурајти* (161), *ујурајти* (172), *ударити* (188), *ударити* (344) *ломити* (162), *јахајти* (246), *клајти* (199), *заклајти* (188), *јуцајти* (326), *умакајти* (334), *радијти* (172), *јузичити* (197)... Ако анализирамо називе за полно општење, очигледна је андроцентричност метафорских проширења која се заснива на активној улози мушкарца. У тим метафорама се очитује насилност и деструктивност (*ударити, надијајти, јровалијти, ломити, сјрцајти*, до екстремних *клајти, заклајти, јорједовајти, јуцајти*) што је у сагласју са ратним хронотопом романа али и са мушко-шовинистичком патријархалном балканском културом. У семантичким структурама побројаних метафора нема ничег емотивног, нема љубави већ само задовољење чула, страсти, пожуде и анималног инстинкта, а одабрани лексикостилеми упућују на агресивност и бруталност секса, како то каже пишчев двојник, на *секс али јрави, неукаљан љубављу* (80). Перверзност и деструкција кроз сексуално општење достижу климакс у бизарној и шокантној сцени у којој се повезују сексуални чин и смрт¹⁹.

Анималност секса додатно је наглашена практиковањем содомије или полног општења људи са животињама, најчешће италијанских војника, додуше, нема експлицитних сцена општења већ само констатације о томе у говорним исказима ликова, нпр. поручника Риве: *јриведити ми ону окречену мајарицу што се увија јод јерешом дрва, обељених! Па да видиш како ћу да јој ја свирнем, не у фицу, како дисити ви, нишјаријо, већ у цуло, у јраву рују! И њу, солдајти, и све мајарице Балкана – нек и оне зајамити како исјод реја коље јталијански јоручник... Све женско, на двије или на чејшири ноје, свеједно ми је* (поништавање разлике изме-

¹⁹ То је сцена кад један црнокошуљаш мучи и убија Аугуста Наполитана, а други поред њих сексуално општи са проститутком, стр. 186–192. Р. Кордић сматра да се овим повезивањем смрти и оргазма Булатовић угледао на Маркиза де Сада, Предговор роману *Херој на мајарицу*, стр. XX.

ђу жене – људског бића и женке – животиње достиже врхунац у овом исказу) *вежиџе и доведиџе...* (199); или хоџице Мердана о развратнику Барбагалу: *И он је, шејџан глакавијех муда, џиџем џаззом џо живинарнику, не само мојему, ћеро и усрћиво кокоши, џуске, ћурке, черуџо џилице! Шћаваше једном, и Асим-аџину Шаћиру, козу храниџељку, но џоћрчах и скренух џа на Шабахеџу, Мусџафаџића маџариџу (232), Грубана Малића џрируџиџи у којима џишеџе кад и како да џа сџрџаџић ћурки а кад џрасиџи, кад маџариџи а кад жени, кад мушкарџу ако је фиџоџио а кад ако није (95) и других. Константном присутношћу животиња у наративној збиљи романа чији атхетип представља дубоке слојеве несвјесног и нагонског, описом њихових гениталија (коња, магарџа, краве) и стања карактеристичних за парење *Крај чесме је наоџиљед Црних кошуља једна маџариџа џасла, једна коза џекла, једна џрасиџа букарџила, једна крава водиџла, једна овџа мрџала* (205) додатно се потенцира полни нагон и анимални инстинкт као доминантна покретачка снага у роману, што представља снажну опозиџију култури уопште, која регулише и забрањује нагонско, инстинктивно, природно понашање, као и деконструкџију примарног социокултурног кода у којем је полно и чулно потиснуто и табуизирано исто као што је табуизирана и опсџена лексика.*

Кад се већ наведеној лексџи додају и друге опсџене ријџи које се односе на радње излучивања, органе и продукте физиолошких процеса и у табуизираним и еуфемистичким облиџима и од свих њих бројне творбене и семантиџке деривате, као и лексеме које репрезентују један дио органа или радње *мерџе (71), мерџаџо (242), џуло (52) измеџи (62), џовнарџиџа (238), џовнарџиџ (237), сџџражџиџа (41, 148), џмар (183), џркно, шуџаџ (253), урин, каџа (271), мокриџи (77), меџоџудић (197), меџоџурић (188), јеџиџуз (213), џизџолиџи (199), наџиџуџиџа (234) шириџизџа (341), џовнојеџи (351), џовноваљу (260), џовнаџи нос (95), џузџи џеџови (32), дуџедаџалаџ (53), Посран-џоџоџ (212), усрџано Бијело Поље (75), џосрџани Талиџани (259), краџна уда, џмарџи џрсџен, мудне и џросџаџиџне жџле (75), куреће ребро (330) и бројне друге, онда можемо рећи да је опсџена лексика у табуизираним и еуфемизираним облиџима у наративној збиљи романа – свеприсутна. Одабир такве лексџе, поред очигледне експресивности и афективности писџу служи да, на још један начин провоцира и шоџира читалаџку публицу, те да се руга свим правилима успостављеним у примарном културном моделу, па и прохиџитивној норми употребе опсџених ријџи.*

3. 2. У посеџну групу, издвојено од вулгарџама и опсџене лексџе, можемо сврстати бројне еротониме. То су лексџостилеми са еротском

конотацијом, али са примарно естетском функцијом. Изразита стилогено-ност еротонима заснива се на метафоризацији и поетизацији: *Да би доље видели црну Данину ружу, дебеле усмине и дражицу, неки на колена ѿ-ѿадаше* (139), *наднесе се над ѿоло ѿело, изуједано ѿело, над заслейљујућу црну звезду* (140), *Дана је све више размицала колена, ѿе је он у несвакидашњем узбуђењу оѿварајући усѿа и ѿлазећи језик, зурио у црно сунце* (148), *Шака најѿија колена, сама ѿође ѿоре; сѿиже до знојаве уѿлашене ѿѿице* (158), *Журим међу сѿеѿна! А ѿамо расѿолућена и сочна дресква, мој мири-сни рај!* (195), *Дивно умеш да јашеш, и дивна је ѿвоја ѿоѿла, и влажна, и набудрела жаѿица међу ноѿама, коју осећам на враѿу* (145), *Руку с чиновима маче с миришљаве Анине јејине* (332), *удишући сладуњав и сумѿорасѿи мирис њеноѿ извора* (85).

3.3. Вулгаризами су посебан функционалностилски лексички слој и обухватају широку категорију супстандардне лексике. Чине их не само обсцена лексика коју неки истраживачи називају екстремним вулгаризмима, него све лексеме и везе лексема, чија се употреба, по мјерилима важећих друштвених конвенција сматра непримјереном или непристојном. Такве су, на примјер, лексеме *дроља*, *курва* (веома фреквентне, ова друга и у аугментативној форми *курветѿина*), *курвар* (144), *курвар-лук* (145), *ѿрокурвала се* (291), *шљам*, *олош*, *вашљивац*, *финоѿѿхио* (карфиол, у војничком жаргону хомосексуалац) *анис*, *дуѿедавалац*, *ѿедероѿди* (16), *ѿедераши* (93), *балканска ѿамаѿ*, *ѿерроне* (59, у преводу сељо), *коѿиле*, *коѿилаѿ* (16), *коѿиљани* (225) *лоѿуже*, *олош*, *шљам* (16), *ѿриѿераши* (156), *кураѿи анђео* (30), *ѿузайѿи анђео* (27) *доушници* и *даѿиѿнаши* (45) *Служио кафански шљам, доушнике и шѿиѿјунчине, ѿодводаче и сеѿикесе* (94), *шкоѿиѿрасица* и *дрндар* (337), *Оѿиѿи ћу у Малићеву јаздину, ѿомешаѿи се са њеѿовим калом, смрадом, шљамом, ѿроѿувама, за које нико не зна ни шѿа су ни оѿикуда су, с црноберзијанцима, мешешарима, ѿамбасима, карѿашима, ѿодводачима* (56),

У посљедњем примјеру први низ подвучених примјера су вулгаризми чији се садржаји тичу људских особина, а други су они који се односе на професионалне групе и људе који се бавае пословима који нијесу друштвено признати и прихватљиви. Вулгаризми су одраз некултуре особе која их користи, што значи да ликови из наративне збиље романа не посједују културу говара јер сви обилато употребљавају вулгаризме који су фреквентни и у ауторском говору, што је у складу са порнокра-тијом успостављеном у роману.

3. 4. Погрдним ријечима и изразима или инвективима остварује се говорни чин увреде. Примарни илокуѿијски ефекат овог говорног чи-

на јесте увреда која се остварује директним довођењем у везу погрдних имена са особом коме је увреда упућена, док се агресија јавља као перлокуцијски ефекат овог говорног чина. Носиоци увреде нијесу само опсцене речи него и погрдне речи, називи за друштвене групе и појединце, као и називи из сфере сексуалности који означавају професионалне групе и сексуалне мањине, ријечи који се иначе не сврставају у опсцену лексику. Систем вредновања другог у изобличеном и гротексном свијету наративне збиље романа условио је употребу великог броја инвектива за које је карактеристично потпуно одсуство еуфемизације:

Усрана војско и још усраније грађанство, вашљивци и шријераши, подоводачи и црноберзијанци, лојуже, заведене и залуђене курве балканске, војни свештенике, то јест Падре, несрећни Аићу, крмељави мердане ком наш Барбајало јузици сићору, Брамдила, мекомудићу, Малићу кој ће Свјетска револуција заједати (197) Губи се ти вејрино! Обријаћу ти, вођен, шу твоју прљаву и вашљиву браду! Варалицо! Пијандуро! Коцкарчино! Реакционару!(109), жайче, илстио римска (284), јовнарска данго (240), шиијунчино и јошјани једијузе (213),

Койилади фашистичка, а јовноједи прекоморски, Ох, шријераши јроклеји, зелембаћи и кукавице (307), Говнари и јизде, да сће бар мало људи, да сће мушкарци, а не даде усраних јузица, били дисће ван жица, с јунацима, и не дисће дозволили да вас најичемо (53), друјари моји, лојуже и шријераши (279) Ти койиљане јољски, дјелосвјетски, ти који си нико и нишја, ти, исљувче људски, ти смраду од њиде (110)

Курво, зараженице, Дрољо нечасној друјој свјетској рајиа, Издајнице, Ширијиздо дјелојољска, Пројинице јројнана! (341), Койилади фашистичка, а јовноједи прекоморски (307), Салвајоре, мачкоједу и кукавице усрана (143), Цайијано Брамдила, шестиа ди цаззо, курчева јлаво (95), мерда ди јесце, јовно од риде (188) мерда ди уццелло, јовно од ишнице (194)

Овако богате и маштовите низове инвектива и увреда, оштрих, ироничних, градираних, кумулираних, агресивних или оних са дозом хумора тешко да можемо наћи неком другом књижевном тексту. У експлозији погрдних ријечи вријећа се саговорник, жестина и агресија понекад је велика али у овом говорном чину свакако се осликава психичко стање и профил говорника.

3. 5. Псовке су формулаички (стереотипни) изрази једноставне синтаксичке структуре са опсценим ријечима у основи, чији је вулгарни садржај експлицитно или скривено реализован.

Оне припадају говорном чину експресива и испољавају различите конверзационе навике (доминантније лоше), изражавају различите

емоције (доминантније агресивне) и различите ставове говорника према саговорнику (доминантније непопустљиве)²⁰.

Псовке су дио нашег укупног језичког знања и понашања које се активира у зависности од намјере, саговорника, теме, ситуације, контекста, расположења, заједничког искуства или знања²¹. Интересантно је да у роману псовке нијесу фреквентне како бисмо очекивали с обзиром на велику заступљеност употребе опсцених ријечи, вулгаризама и погрдних ријечи и инвенктива. Регистровали смо псовке у којима се псује мајка, што нас наводи на констатацију да је то појам на врху хијерархије у вредносном систему успостављеним у роману али и отац, што је типично за црногорски културни модел.

Той нам је хиџно њоџредан, хоћемо ноћас да вас наџагнемо, да вам жедемо мајку мајчину. Ноћас, ноћас! (177), *Шћели бисмо да вам свима, свима који ш њима њовна жедеџе, мајку жедемо још ноћас* (178), *Једаћу вам... мајку! џрослови Малић с лицем у џрашини Свима ћу... жедаџи мајку... свима... џас вам маџер свима* (185), *оца ћу му очина* (231),

Опсена ријеч у наведеним псовкама се десемантизује и губи везу са табуизираним глаголом. Она својом симболичком одражава однос надмоћи говорника и понижавања саговорника, тако псовке реализују илокуцијску снагу агресије и пријетње, а употреба опсцене ријечи појачава перлокуцијски ефекат увреде. У посљедња два примјера опсцени глагол је редуциран.

4. Емоционално-експресивна лексика се убраја у лексику са конотацијом коју чине личне идеје и емоционалне асоцијације повезане са неком ријечју и њеним значењем. То је лексика из поља осјећања којима се исказују емоције, што даље имплицира субјективни став говорника према некоме или нечему па се такве лексеме називају и ријечи субјективне оцјене. Тај став може бити позитивно интониран и исказан кроз хипокористике или негативно интониран и исказан кроз пејоративе.

Хипокористици су ријечи од миља чиме се имплицира позитиван став говорника и они су по бројности у роману неупоредиво мање заступљени од пејоратива, а везани су углавном за говорне ситуације током чулног уживања и сексуалне насладе:

Ја џе молим мачкице, моја чудесна и још неџриџиџомљена црноџорска мацо (105), *шећерко мој* (105), *Рашири ножице* (77), *Марика, моја џу-*

²⁰ Стана Ристић, *Дискурс џсовки у срџском језику*, стр. 195–213.

²¹ С. Савић, В. Митро, *Псовке у срџском језику*, стр. 8–19.

жна сесѝрице (84), *Кад дих ја шако лако давала... ѝојели дисѝе ми је... ниђе је, сирѝице, не би било* (85)...

Од лексике субјективне оцјене доминирају пејоративи или ријечи којима се изриче негативан став према некоме или нечему. Јављају се у основном облику ријечи у којем је дошло до семантичке деривације, најчешће метафором и синегдохом или у облицима аугментатива, понекад и деминутива, насталих творбеном деривацијом:

– ѝроклеѝа руйеѝина (32), злокодна јама (33), заѝушљиви бордел (31), јазбина (31), назови крчма (133), ћумез (305), леѝло ѝорноѝрафије, блуда разврайѝа (221), су само неки од пејоративних назива за кафану Грубана Малића, *Да убијем ову ѝроклеѝу, ову ѝослушну хуљу... овоѝ ѝса* (198), ѝамад балканска (95) *Брзо ли му црвену звијезду укрка* (314), ѝлавиња (249), ѝиѝа од шљива (72) луйеѝао (100), вуцарайѝи (52), *да уловимо зверку црноѝорску* (108), *нек лѝишу ѝировачи, нек креѝају издајници* (146), *Аѝић је шайѝом ѝоказивао* (212), *Раѝкове канце и шайе* (162), *Јекна је ѝеѝиња, хоћу рећи сѝрасна и да ће крмеѝу, дигне ли мушко ... ако Јекна окуѝи женско* (291), *лочу* (56), *лају* (71) ѝскоѝили ѝецу (77), буљѝиѝи (107), кикоѝали (125), кмекну (168), *Рѝберѝ је скако и режао* (189)

– *Моѝле су им се видеѝи очеруѝане ѝиздуѝине* (149), ѝоѝина (10), ѝијангура (28), курвеѝине (151), *са сисеѝенима* (66), *девојчуре* (30. 45), *ђевојчуре* (110), женеѝина (92), рујеѝина (32), ѝијана официрчина (80), ѝиѝјунчина (213), ѝрбуѝина (147)...

Често се хипокористици поклапају са деминутивима, међутим, није увијек тако, већ деминутиви имају пејоративно значење, тако у првом наведеном примјеру представници италијанскг културног кода деминутивима пејоративног значења карактеришу Црногорце да би указали не само на ѝихову малу бројност: *Не заборавимо да су Црноѝорѝи, ако су уз ѝо и комуниѝи, на све сѝремни. Будѝѝе уверени да још и ѝоред наше ѝрониѝљивѝи и лукавѝи, да још ѝојма немамо с каквим нароѝићем имамо ѝосла* (37), *буљук малих Аѝића, ѝиѝјунчића* (53), *ѝрезриво ѝоѝледа авиѝончић* (60).

Бројност и разноврсност пејоратива, именичких и глаголских, ријечи којима се потенцира негативно и погрдно значење, појачава стилогеност лексичког слоја у роману *Херѝ на маѝарѝу* јер ова лексика има у тексту семантичко и функционално оптерећење.

5. Ауторски говор у роману *Херѝ на маѝарѝу* и вербални искази ликова Италијана су екавски, док ликови Црногораца и Муслимана говоре типичном црногорском ијекавицом и у циљу карактеризације ликовва са бројним дијалектицима. Најчешће су то облици са сонантом *ј* из-

међу вокала *и* и *о* у радном глаголском придјеву мушког рода једнине *а* и другдје: *слетѝијо*, *наумијо је дијо* (329), *доносијо*, *ѝулијо*, *чисѝијо*, *видијо* (231), *одвалијо*, *сѝијо* (304), *срочијо*, *ѝоручијо* (291), *разумијо*, *забиљежијо*, *извалијо*, *ѝацијо* (256), *радијо* (253), *дијо* (236), *рушијоца* (239), *ѝаѝријоѝа* (248). Затим, честа је употреба дугих облика у придјевској промјени: *ѝаѝовијех*, *венеѝијанскијех*, *ѝубровачкијех*, *овијех*, *ѝуѝијех* (235). Глагол *хѝијетѝи* је у облику *ѝѝетѝи*: *ѝѝели ѝисмо* (178), *ѝѝела сам* (339). Вокалска група *ао* регресивном асимилацијом се сажима се у правцу вокала *о*: *ѝеро* (221) *ѝево*, *ѝланицо*, *ушиво*, *оѝеко*, *ѝријо*, *креѝо*, *ѝричо*, *ѝоцко*, *ѝвако* (222) Слиједје дијалектизми типични за црногорске говоре: *челе* (236), *вамо* (179), *вакоѝ* (329), *вакијем* (310), *вође* (132), *вођен* (234), *вође-канице* (236), *ѝунек* (236), *овѝолен* (234), *ѝаклем* (304), *овѝален виђу* (239), *овѝозѝољ* (326), *овуѝијен* (327), *воден*, *ѝигне*, *ѝњом*, *сучим*, *вамо*, *вељу*, *виђи*, *љуђи* (304), *ијо* (222), *вако*, *моредѝиѝ*, *ѝигне*, *иѝљубимо* (177), *иѝљубили* (257), *иѝљеѝнеш* (291), *уљеже* (305), *наљеѝо* (329), *Иѝилешка* (305), *чоек* (88) *ѝесе соли* (310), *моредѝиѝ*, *ѝигне* (339)... Употреба акузатива умјесто локатива уз глаголе мировања, такође карактеристика црногорских говора: *Вође-канице ѝе им ѝиѝи ко у рајско ѝнијезѝо* (236), или акузатив личних замјеница умјесто датива: *ђуѝни сеѝе у ѝуѝицу миѝа* (305).

5. 1. Посебан стилски ефекат има повремено увођење италијанске лексике у вербалне исказе Италијана. Италијанском лексиком се отвара наративна збиља романа, одбројавањем пуковника Алегретија на италијанском *ипо* – *ѝие* док ради гимнастику. Затим су ту и стихови скаредних и бестидних пјесама на италијанском које се провлаче кроз цијелу наративну структуру романа и које имају функцију да развеселавања уморне и изгубљене војнике. Лексику италијанског језика региструјемо и у говору других ликова који коришћењем италијанских ријечи исказују своју лојалност и солидарност са „ослободиѝима”, полтронство и понизност. Италијанску лексику најчешће користи Марика и друге проститутке јер су највише у контакту са Италијанима и доминантно ону из семантичког поља љубави и секса: *amore*, *cuore* (26), *giovanetto* (6), *bambino* (139) *dolciastro* (139), *carrissima signorina* (71), *signorina*, *amatissima* (160), а поп Вукић, хоѝица Мерѝан, шпијун Агић лексику из семантичког поља војних чинова и елатива којима се додворавају Италијанима при обраћању: *Најѝонизније молим*, *signor capitano* (88), *maggiore*, *egregio signor colonnello*, *signor capitano*, *Како сѝѝе*, *signor colonnello? Eroe*, *Lupo*, *Liberatore!* (100)

5. 2. У наративној збиљи романа поред црногорског и италијанског културног модела егзистира и исламски па је у вербалним исказима ликовна представника те културе најприје хоѝе Мерѝановиђа и шпијуна Му-

стафе Агића, заступљен лексички слој који припада турцизмима и који служе за карактеризацију тих ликова: *ајван* (32), *каурун* (32), *аферим*, *машалах* (213), *ценетиа* (228), *дињација*, *ефендија*, *кадија*, *дуњалук*, *аскер*, *муфљузи*, *фирауни*, *шејћански*, *муџевелија*, *Алахов дар*, *гаица*, *амица* (230), *зевзек*, *хрсуз*, *јолџаз*, *ханума*, *шејћан*, *цехенемска зенадија*, *јавруме*, *хурија*, *хоџиница*, *ђизлија*, *сеиз*, *ћенифа* (231), *синија*, *филџан*, *минаретџ*, *канафа*, *ценадејски* (232), *џамија*, *сикџер*, *џејсије* (233), *кијаметџ*, *џеслими*, *јауклија*, *харам*, *сеџија*, *мусафир*, *јабанџија*, *ценетџ*, *ђозлуџи*, *ахмедџија*, *чиџуџско*, *ђаурско*, *џедана*, *чиџуџ*, *чалма* (236), *аџиклиј*, *чекмеџе*, *бездели* (304), *ахџад*, *јаран*, *шејћанлук* (290) *џезве*, *филџани* (346). Мањи број турцизама регистовали смо у ауторском говору и фразеологији ликова Црногораца (посљедње три групе примјера).

Употребом италијанизама, турцизама, екавизама, ијекавизама са дијалектизмима у фразеологији ликова постиже се њихова социокултурна и психолошка диференцијација и карактеризација, варирањем бројних лексичких јединица које припадају различитим лексичким слојевима добијамо књижевни текст ванредног лексичког богатства и експресивности.

6. Једном приликом Миодраг Булатовић је изјавио да је у роману *Херој на мајарџу* покушао да на нашем језику оствари *јоџово немоџуће*, што је за њега прије свега значило да сексуализује до краја и језик и говор и предмет говора онако како су то чинили писци других језика,²² нпр. Маркиз де Сад или Хенри Милер, и како то може да уради велики порнограф у поезији, тј. књижевности. То је једним дијелом објашњење свеприсутности опscene лексике и велике фреквенције вулгаризама, инвектива и пејоратива у овом роману. Због употребе овакве друштвено непримјерене и неприхватљиве лексике Булатовић саблажњава и шокира језичке пуристе и читаоце, исто као што саблажњава и шокира његово гротексно первертирање уобичајеног реда ствари и етаблираних вриједности у црногорском културном моделу у којем је чулно и тјелесно табу тема а све ријечи које се односе на појмове из тог семантичког поља су табуизиране и забрањене. Разарање традиционалних и канонизованих вриједности херојског модела културе и кршење забрана и друштвених конвенција језичке културе Булатовић у роману *Херој на мајарџу* ефектно спроводи стилским механизмом гротеске и употребом непристојних и бестидних језичких јединица изразите експресивности и функционалности.

²² Зоран Секулић, „Крик из утробе”, *Стиварање*, 1992/93. цитирано према Р. Кордић, Предговор роману *Херој на мајарџу*, стр. ХИ.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бечановић, Татјана, *Наратолошки и њоеички оїледи*, ЦИД, Подгорица 2009.
- [2] Главач, Борис, *Псовке*, Прометеј, Нови Сад 2006.
- [3] Јанићијевић Јасна, *Комуникација и култура*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад 2000.
- [4] Катнић Бакаршић, Марина, *Линвистичка стилистика*, Reserch Support Scheme, 1999. електронско издање
- [5] Кордић, Радоман, „Порнограф на магарцу”, Предговор роману *Херој на мајарцу*, Обод, Цетиње, 1994.
- [6] Куна, Бранко, „Идентификација еуфемизама и њихова творба у хрватском језику”, *Флуминенциа*, год. 19. бр. 1. Ријека 2007. стр. 95–113.
- [7] Лотман, Јуриј, *Структура уметничког текста*, прев. Н. Петковић, Нолит, Београд 1976.
- [8] Пијановић, Петар, *Поетика прошесте*, Будућност, Нови Сад, 2001.
- [9] Радуловић, Зорица, *Оїледи, прикази, ставови*, Унирекс, Јаникс, Подгорица, 2011.
- [10] *Речник књижевних термина*, Нолит, Београд 1985.
- [11] *Речник симбола*, приредили Жан Шевалије, Ален Гербран, Стулос-Киша, Нови Сад 2004.
- [12] Ристић, Стана, *Експресивна лексика у српском језику*, САНУ, Београд 2004.
- [13] Ристић, Стана, „Дискурс псовки у српском језику”, *Дискурс и дискурси*, Зборник у част Свенки Савић, ур. В. Васић, Филозофски факултет, Нови Сад 2010. стр. 195–213.
- [14] Савић, Свенка, Митро, Вероника, *Псовке у српском језику*. Футура публикације, Нови Сад 1998.
- [15] Сзукалска, Алдона, „Културолошке иконе и демистификација мита о изванредном словенском свету на примеру прозе Миодрага Булатовића”, *Ријеч*, нова серија бр. 1, Институт за језик и књижевност Филозофског факултета, Никшић 2009. стр. 147–161.
- [16] Шипка, Данко, *Ојсцене речи у српском језику*, Прометеј, Нови Сад 1999.
- [17] Томић, Лидија, *Гројескни свијет Миодрага Булатовића*, Јасен, Никшић 2005.
- [18] Вујачић, Видак, *Ејос Црнојорке*, Побједа, Титоград 1980.

Rajka GLUŠICA

ON SOME LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES
OF THE NOVEL HERO ON A DONKEY

Summary

The paper analyzes some of the stylistic practices performed by Miodrag Bulatovic on his novel entitled *A Hero on a Donkey*. The beginning of the paper describes the operation of the grotesque style or the process of turning into the opposite of the usual order of things and values established in a cultural model – in this case the Montenegrin heroic model of the world and of thinking in which the primary goal of freedom and the meaning of existence, humanity and heroism represent the central ethical categories. In Bulatovic's novel the concepts of faith, God, God's servant, the hero, the Montenegrin women have been contrasted with the traditional Montenegrin values and their understandings. The paper analyzes the emotionally expressive vocabulary: hypocoristic, pejorative expressions as well as those belonging to dialectisms and the Italian and Turkish loanwords which are an important tool in the process of characterization of the characters.

Key words: *grotesque, obscene words, vulgarisms, invective, profanity, hypocoristics, pejorative, dialectisms, Italian and Turkish loanwords*

